

Course name: National economy

Week 15: *State regulation of the national economy, state budgetary policy, taxes, fiscal and monetary policy*

Номи фан: Иқтисоди миллӣ (*National economy*)

МАВЗЎИ 15. Танзими давлатии иқтисоди миллӣ, сиёсати давлатии бучетӣ, андоз, молиёт ва пулию қарзӣ

Саволҳои лексия:

- 1. Зарурияти танзими давлатии иқтисоди бозоргонӣ ва шарҳи ботавсили он.**
- 2. Шакл ва усулҳои танзими давлатии иқтисод.**
- 3. Самт ва равандҳои танзими давлатии иқтисод.**
- 4. Таҳлили нишондиҳандаҳои бучети давлатӣ, молиёт, андоз ва пулию қарзӣ.**

1. Зарурияти танзими давлатии иқтисоди бозоргонӣ ва шарҳи ботавсили он.

Бавучудой ва арзи вучуд доштани давлат на танҳо аз ҷиҳати таърихӣ зарур, балки ҳамчун омилҳои муҳим ва пешрафти ҷамъият ба ҳисоб меравад. Сиёсати иқтисодии давлат – ин омилҳои муҳим ва зарури унсурҳои иқтисодӣ, аз он ҷумла иқтисодиёти бозоргонӣ ба ҳисоб меравад.

Даҳолати давлатӣ дар иқтисодиёт ҳамчун объекти зарурӣ барои дилхоҳ давлат новобаста аз он, ки он аз рӯи системаи бозорӣ ё ин ки маъмурӣ-тақсимотӣ фаъолият мекунад, зарур аст. Дар иқтисодиёти тақсимоии давлат ҳамаи ҳуқуқҳо ва ӯҳдадариҳоро оиди истеҳсол ва тақсимоии молу хизматҳо ба зиммаи худ мегирад. Ин тарзи танзими давлатӣ дар давраи собиқ ИҶШС арзи вучуд дошт, ки ғайрисамаранок будани худро нишон дод.

Бояд қайд намуд, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ дар назди давлат вазифаи бевоситаи ташкили истеҳсоли молҳо ва тақсимоии захираҳо намеистад. Ё ба тарзи дигар гӯем, давлат ҳуқуқи озодона тақсим намудани захираҳо, сармоя ва молҳои истеҳсолшударо надорад, ҷи тавре ки ин амалиёт дар иқтисодиёти маъмурӣ-фармонфармой ба амал бароварда мешуд. Дар системаи бозорӣ –ин пеш аз ҳама танҳо қарор барои қабули мақсади

истеҳсолкунандаю истеъмолкунанда мебошад ва аз ҳамин нуктаи назар вазифаи танзими давлатӣ дар ин ҷо нисбатан мавқеи хосаро дорад¹.

Механизми бозорӣ қодир нест, ки ҳамаи проблемаҳои тараққиёти иқтисодиро ҳал намояд. Ҳанӯз дар давраи вучуд доштани рақобати озод қисмати зиёди қувваҳои истеҳсолкунанда ба қатори моликияти хусусии классикӣ мерасад ва давлат зарурат пайдо менамояд, ки як қатор сохторҳои иқтисодиро, ба монанди роҳи оҳан, почта, телеграф ва ғайраҳо ба зиммаи худ гирад. Ҷоннок гардидани мутаҳидшавии байнидавлатӣ дар асоси тақсимои меҳнат ба баландгардидани ҷараёнҳои иқтисодии умумӣ ба сарҳадҳои миллӣ, боиси ташаккули муносибатҳои нави иқтисодӣ-иҷтимоӣ, вобаста ба мудофия, илм, танзими муносибатҳои иҷтимоӣ, тақрористеҳсоли қувваи корӣ, муҳоҷират, экология ва ғ. оварда мерасонад. Маҳз ҳамин ва дигар сабабҳо боиси зарурати даҳолати сохторҳои давлатӣ дар механизми танзими ҳалли қарорҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ мегардад. Аз ҳамин нуктаи назар муҳим он аст, ки дар кадом соҳаҳо ва ба кадом миқдор бояд даҳолати давлат дар иқтисодиёт ба амал бароварда шавад, сиёсати иқтисодӣ чӣ тавр бояд сурат гирад ва танзими давлатӣ ба кадом самтҳо равона карда мешавад².

Сатҳи даромади аҳоли ва тамоилҳои тағйирёбии он ба мушаххасоти муҳимтарини сиёсати иҷтимоӣ иқтисодии ҳама гуна давлат шомиланд. Аз як тараф дар асоси нобаробарӣ чӣ сабабҳои объективӣ (қасбҳои гуногун, сатҳи маълумотнокӣ, қобилияти одамон, соҳаҳо ва минтақаҳои истиқомат, заминаҳои аввала ва мансубият ба табақаҳои иҷтимоии ҷамъият) меистанд. То ба дараҷаи муайян нобаробарии даромад аҳолиро ба рушди шахсӣ ва баландбардории мақом дар ҷамъият водор намуда, функцияи ҳавасмандкуниро иҷро менамояд. Аз дигар тараф, фарқгузори аз ҳудуди муайян боло ба коҳишёбии талаботи маҷмӯӣ дар бозори дохилӣ, афзоиши ноустувории сиёсӣ, ҳиссиёти манфӣ дар ҷамъият ва ҷиноят оварда мерасонад.

Мусаллам аст, ки мафҳумро муайян намуда, муҳаққиқ моҳияти ашёии онро инъикос менамояд, бо дигар зухурот муносиб мегардонад, қонуниятҳои инкишофро кушода медиҳад. Аз он ҷиҳат ки категорияи иқтисодии «даромади аҳоли» то кадом андоза дақиқ муайян гардидааст, фаъолияти минбаъдаи давлат ва дигар ниҳодҳои бозорӣ оид ба танзими он вобастаанд. Барои коркарди асосҳои концептуалии танзими даромади аҳоли муносибатҳои мухталифи илмиро роҷеъ ба таҳқиқи даромади аҳоли дида баромада, дастгоҳи

¹ Ҷонмамадов Ш.Б., Раҳмонов Ҷ.Р., Мамадалиев Ф.С. Танзими давлатии иқтисодиёт. – Душанбе: Ирфон, 2010. -166 с.

² Ҷонмамадов Ш.Б., Раҳмонов Ҷ.Р., Мамадалиев Ф.С. Танзими давлатии иқтисодиёт. – Душанбе: Ирфон, 2010. -166 с.

истифодашавандаи таҳлиро ошкор месозем. Дар ин маврид, бояд дар хотир дошт, ки ғанигардонии доимии категорияи мазкур рафта истодааст³.

Муаммои нобаробарии даромади аҳоли аз қадим вучуд дошт ва доимо таваччуҳи муайяно ба миён меорад, танҳо соли 1870 зимни таҳқиқи муаммоҳои тафрикаи даромадҳо, иқтисодчиён ба истифодабарии ҳуди мафҳуми даромад (фардӣ, милли) шуруъ намуданд. Тавре Ӯ. Шумпетер дар заҳмати бунёдии худ «Таърихи таҳлили иқтисодӣ» қайд менамояд, то ин дам, асосан чунин категорияи иқтисодӣ, ба монанди боигарӣ истифода мешуд. Аввалин шуда дар самти назариявии муаммои тақсими даромад, меркантилистон таваччуҳ намуданд, лекин дар доираи самти мазкур концепсияи ягонаи иқтисодӣ вучуд надорад. Концепсияи меркантилистон дар даврае коркард мешуд, ки истехсолоти капиталистӣ қадамҳои нахустини хешро мегузошт ва ҳолати кулли низоми иқтисодиро муайян намекард. Соҳаи муомилоти савдо ва сармояи савдо афзалият дошта, диққати асосӣ ба тавозуни савдо ва мувозинати он дода шуда буд. Ҳамаи масъала ва муаммоҳо аз нуктаи назари манфиати ҷамъиятӣ баррасӣ мегардиданд, ки дар воқеъ ба таври худ хос фаҳмида мешуд. Онҳо ба боигарии милли ҳамчун ба миқдори инъикосёфтаи захираҳо муносибат мекарданд. Ҳамин гуна, Дж. Локк қайд мекард, ки «боигарӣ на танҳо миқдори зиёди тилло ва нуқраро ифода менамояд, балки зиёдтарро дар муқоиса бо дигар»⁶. Мувофиқан, тафрикаи даромад ҳамчун бозӣ бо маблағи сифрӣ, ки дар он ҷо бурди яке бохти дигаре ба ҳисоб меравад, дида баромада мешуд⁴.

2. Шакл ва усулҳои танзими давлатии иқтисод.

Иқтисодиёт таърихан тибқи ду усул: усули ғайридавлатӣ (бозорӣ) ва давлатӣ сурат мегирад. Танзими ғайридавлатӣ аз-ҷониби субъект ва агентҳои алоҳидаи иқтисодӣ- ширкат ва фирмаҳо перомони тақсими бозори фурӯш ва ташаккули нархҳо, ҳавзаи тичорат, савдои яқлухту чакана, биржаҳои молию пулӣ, музояда, намояндагиҳо, низоми иттилоотӣ асбор ба роҳ монда мешавад. Ин тарз ва усули танзим ҳамаҷониби иқтисодӣ миллиро фаро гирифта наметавонад. Бинобар ин танзими комили иқтисодиёт аз ҷониби давлат ба роҳ монда мешавад⁵.

³ Концепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11.07.2015, таҳти №5222. Речаи дастрасӣ: <http://ncz.tj/node/859>

⁴ Исайнов Ҳ.Р. Иқтисоди милли: китоби дарсӣ, -Душанбе Ирфон, 2018с, 548с.

⁵ Ҷонмамадов Ш.Б., Раҳмонов Ҷ.Р., Мамадалиев Ф.С. Танзими давлатии иқтисодиёт. – Душанбе: Ирфон, 2010. -166 с.

Танзими давлатии иқтисодиёт – маҷмӯи тадбир ва меъёрҳои муайяни қонунгузорӣ, иҷроия ва назоратие мебошад, ки ба мақсади таъмини рушди иқтисод ва баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволӣ нигаронида шудааст. Он ҳамчун ҷузъи муҳимтарини микроиқтисод, алалхусус, такрористехсоли ҷамъияти сурат гирифта, ба мақсади ҳавасмандгардонии рушди иқтисод, танзими шуғл, ва бартараф намудани нобаробариҳои иқтисодӣ истифода карда мешавад.

Таҷрибаи ҷаҳони аз он гувоҳи медиҳад, ки танзими давлатии иқтисодиёт вобаста аз шароитҳои таърихӣ, захираҳои иқтисодӣ, захираҳои молию пулӣ, ҳалли масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, таҷрибаи хоҷагидорӣ ҳархела сурат мегирад.

Таҳлили ақоидаҳои иқтисодчиёни ғарб ва таҷрибаи хоҷагидорӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки танзими иқтисод ҳамчун тамсилаи иқтисоди миллӣ ва танзим тибқи шакл ва методҳои маъмури стандартӣ ба амал бароварда мешавад.

Дар олами муосир чунин методҳои танзими давлатии иқтисод бештар истифода карда мешавад: ҳуқуқи маъмурӣ, иқтисодӣ, мустақим ва ғайримустақим.

Танзими ҳуқуқӣ - аз ҷониби давлат ҳамчун қоидаи «бозихои иқтисодӣ» барои фирмаҳои тавлидгар ва истеъмолгарон пешбарӣ кор мешавад. Он дар шакли низоми қонун ва қонунгузориҳо, қоида ва меъёрҳо тибқи ҳуқуқи моликият, соҳибкорӣ, қарордодҳо, ташкили муносибатҳои меҳнатӣ ва ғайра сурат мегирад.

Танзими маъмурӣ – ҳамчун кулли ҷорабиниҳо оиди таъсири зуровари маъмурӣ ба натиҷаи фаъолияти хоҷагидорӣ субъектҳои иқтисодӣ ташкил карда мешаванд. Тадбирҳои маъмурӣ дар шакли пешниҳоди патент, литсензия, ҳиссачудоқуниҳо, сармоягузориҳои давлатӣ, қарз ва ёрдампулиҳо, имтиёз ва ғайра зухур мегардад.

Танзими давлатӣ мустақиман ҳангоми муайян кардани стандартҳо, Ҳадди ақали музди кор, имконияти истеъмолкунанда, кор карда баромадани ҷораву қонунҳо барои ҳифзи иҷтимоӣ аҳолии истифода карда мешавад. Дар баъзе давлатҳо доираи танзими маъмурӣ хеле ҳам маҳдуд буда, он фақат ҳифзи муҳити зист ва ҳаёти иҷтимоӣ аҳолиро фаро мегираду халос.

Танзими иқтисодӣ -асосан хислати хоси иқтисоди бозорӣ буда, ҷанбаҳои гуногун ва мураккаби онро инъикос менамояд. Доираи таъсири он ба воситаи густариши бозор, тақозо, арза, рақобат, дараҷаи тамарқузи мол, ҳадамоту сармоя ба роҳ монда мешавад.

Дар шароити бозор вазни қиёсии танзими иқтисодӣ нисбат ба усули маъмурӣ афзалият дорад. Усулҳои танзими иқтисодӣ чунин лаҳзаҳоро дар бар

мегирад: танзими молиявӣ; танзими пулию қарзӣ; танзими андоз; танзими бучавӣ; танзими фискалӣ (хазинадорӣ); танзими иҷтимоӣ; танзими давлатӣ; таҳрезӣ барномасозӣ ва пешбини давлатӣ.

Танзими пулию қарзӣ яке аз муҳимтарин методҳои танзими давлатии иқтисод буда, он ба воситаи фишангҳои бамеъёрдарории бонкӣ, танзими стафкаи фоизи бонк, гузаронидани амалиётҳои пулӣ дар бозори асъор, назорат ба ҳаҷм ва суръати гардиши пул ба амал бароварда мешавад.

Давлат ба воситаи ин фишангҳои иқтисодӣ имконият дорад ба равандҳои таварум дар даврони бӯҳрон ва касодӣ бо воситаи таъсири стафкаи фоиз ва сармоягузорӣ таъсир расонида, ҳолати чандири ва истиқлоли иқтисодиро барқалоли ва минбаъд онро равнақу ривоч диҳад⁶.

Танзими андоз-фишанги эътимодноки баланд бардоштани дараҷаи самаранокии рӯшди иқтисод мебошад. Он имкон медиҳад, ки дигаргунсозҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, таркиби истеҳсолоти ҷамъиятӣ ва таносуби оқилонаи тақозо ва арзои пули таъмин карда шуда, ғайримизоҷонии макроиқтисодӣ алаҳхусус ғайританосубии байни захираҳои маҳдуди ҷамъият ва тақозои беинтиҳои инсон, буӯҳронҳои иқтисодӣ, дараҷаи баланди тааррум, бекорӣ ва ғайра. Бояд аз байн бурда шавад.

3. Самт ва равандҳои танзими давлатии иқтисод.

Дар доираи сиёсати макроиқтисодӣ иҷрои вазифаҳои вобаста ба рушди механизмҳои танзими муносибатҳои бозоргонӣ, баланд бардоштани самаранокии идораи маблағҳои давлатӣ ва андозбандӣ, такмили низоми муайян намудани дурнамои нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, омор, сиёсати молия ва пулу қарз пешбинӣ шудаанд.

Ҳаҷми даромади бучети давлатӣ, дар маҷмӯъ, дар соли 2023 ба маблағи 38 миллиард сомонӣ ва назар ба соли 2022 – ум 5 миллиард сомонӣ афзоиш ёфтааст.

Бояд қайд намуд, ки дар соҳаи сиёсати пулию қарзӣ, қарздиҳии хурд яке аз фишангҳои босамари стратегияи паст кардани сатҳи камбизоатӣ, рушди соҳибқориҳои хурду миёна, соҳаи кишоварзӣ ва дигар соҳаҳои муҳими иқтисодӣ дар ноҳияҳои дурдасти кӯҳистони ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ солҳои охир барои афзоиш додани қарзҳои хурд ба ноҳияҳои дурдасти кӯҳистони ҷумҳурӣ аҳамияти ҷиддӣ дода мешавад⁷.

⁶ Ҳақимов Ҳ. А. Ташкили идораи иқтисоди миллӣ. Василай таълим. – Душанбе: «Ирфон», 2005. - 416 с.

⁷ Исайнов Ҳ.Р. Иқтисоди миллӣ: китоби дарсӣ,-Душанбе Ирфон, 2018с, 548с.

Бояд қайд намуд, ки омилҳое ки ба чараёни танзими давлатӣ таъсир мерасонанд аз рӯи самти фаъолиятшон шартан ба се гурӯҳ чудо карда мешаванд: **Омилҳои иқтисодӣ:** танзими молию-қарзӣ, танзими андоз, танзими буҷаи давлатӣ, сиёсати гумрух, соҳибкорӣ ва танзими давлатии зидимонополӣ, баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнати ҷамъиятӣ, танзими сиёсати инвеститсионӣ ва ҷалб намудани инвестисияи хориҷӣ, баланд бардоштани маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (ММД) ба ҳар сари аҳоли ва ғайра⁸.

Хусусиятҳои сиёсати даромад дар танзими даромади аҳолии минтақаҳо: фишангҳо ва тамоили рушдро муайян месозад. Тағйироти ҷиддӣ дар ҳаёти ҷамъиятии кишвар ва минтақаҳои онзарурияти коркарди сиёсати нави даромадро муайян намуданд, ки ба амиқӣ ва ҳислати ислоҳотҳои иқтисодӣ комилан мувофиқ мебошад. Дар ин ҳол, таҳти сиёсати даромадҳо низоми амалҳои мақсадноки давлат дар назар дошта мешавад, ки манфиатҳои кулли гурӯҳи аҳолиро ба инобат гирифта тавозуни онҳоро ҳамчун асоси ризоияти ҷамъиятӣ таъмин менамояд. Сиёсати мазкур барои ҳалли як зумра вазифаҳое, ки аз қаблӣ ба таври принципиалӣ ҳам аз рӯйи мазмун ва ҳам аз рӯйи тарзҳои ноилгардӣ фарқ доранд, равона гардидааст:

- пешниҳоди имконият ба ҳар як фард барои пурратар татбиқ намудани ҳуқуқи худ ба меҳнат бидуни маҷбурсозии вай ба ин;
- сабук гардонидани ислоҳоти бозорӣ ва пешгирии фарқгузориҳои баланди аҳоли аз рӯи сатҳи даромадҳо ва аз рӯйи ҳолати амвол;
- таъсиси низоми пурзӯри омилҳо, ки ба афзоиши ҳосилнокии меҳнат дар ҳамаи бахшҳои иқтисодиёт (давлатӣ, хусусӣ, кооперативӣ ва диг.) ва тавассути ин афзоиши даромади аҳоли мусоидат менамояд;
- таъмини ҳар як шаҳрванд бо ҳадди ақали хизматҳои соҳаҳои асосии бахши иҷтимоӣ (тандурустӣ, маориф, фарҳанг ва диг.), таркиби оқилонаи заминаи моддию техникийи онҳо бо дарназардошти ҷорисозии муносибатҳои бозорӣ;
- рушди ҳарҷонибаи бозори хизматҳои иҷтимоии суғуртавии давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ки ба шаҳрвандон имкониятҳои васеи пешгирии хавфи талафоти даромадро дар ҳолатҳои фарорасии пиронсолӣ, аз даст додани ҷойи кор, беморӣ ва дигар ҳолатҳои ғайриҷашмдошт дар ҳаёт медиҳад;
- муосидат дар ташаккули бозори пуриқтисодӣ дохилии молҳо, хизматҳо ва манзил, ки барои ҳадди аксар қонеъ гардонидани талаботи пардохтпазирии аҳоли ва ҳавасмандгардонии рушди минбаъдаи он имкон медиҳад⁹.

⁸ Исайнов Ҳ.Р. Иқтисоди миллӣ: китоби дарсӣ,-Душанбе Ирфон, 2018с, 548с.

⁹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадди ақали зиндагӣ».Қонуни амалкунанда. Санаи қабул: 19.05.2009 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2009, №5, мод.328.

Зарурияти пурзӯркунии танзими давлатии даромади аҳолии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо ва на он қадар бо дигаргуншавии модели омилии ташаккулёбии онҳо вобастагӣ дошта, балки як қадар бо мураккабӣ ва афзоиши гуногуншаклии сифатии муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ, васеъ гардидани доираи иштирокчиён, тағйирёбии шаклҳо ва усулҳои ташаккулёбӣ, тақсимкунӣ ва азнавтақсимкунии даромадҳо вобаста аст. Сарҳад ва амиқии иштироқи давлат дар танзими раванди мазкур бо хусусият ва сабабҳои дигаргуншавиҳои бамиёномада муайян мегарданд.

Ҳангоми масъалагузорӣ оид ба пурзӯркунии нақши танзимоти давлат, мо ба консепсияҳои гуногуни назариявӣ (марксистӣ, кейнсианӣ ва диг.), инчунин ба чамъбасти таҷрибаи мавҷудаи ҷаҳонӣ таъя намудем. Дар тафовут аз муқоисаи анъанавии худтанзимкунии бозорӣ ва танзими давлатӣ асоси диди муаллифро ҳолатҳои назариявӣ оид ба механизми комил ва ягонаи танзими даромади аҳоли, ки усулҳои бозорӣ ва давлатии танзимро ҳамчоя менамояд, ташкил медиҳад. Ҳанӯз дар миёнаи асри XX В.Ойкен оид ба ҳатарнокии муқоисаи нуктаҳои назари давлат дар боло зикргардида қайд намуда буд. Роҳи ягонаи баромадан аз диллемаи «давлати интервенсионӣ» - «Lassaiz faire» барои Ойкен рушди «тартиби рақобатнокӣ», вақте ки вазифаи асосии давлат таъмини «қоидаҳои бозӣ» барои кулли субъектони хоҷагидор ва нигоҳдории В. Ойкен ва ҷонибдоронаш эътироф мекунанд, ки ҳуди рақобат инҳисорот ва марказҳои ҳукумати иқтисодии маҳвкунандаи ин рақобатро тавлид медиҳад. Аз ин рӯ, барои он ки низоми нархҳои озод ва механизмҳои таҳаввулот ҳамчун «маросимҳои кушодашавӣ» ба қор дароянд, даҳолати давлатӣ дар намуди «сиёсати тартибот» зарур аст, ки таъсисдиҳӣ ва риояи меъёрҳои тартиби рақобати озодро таъмин мекунанд, на балки сиёсати преференсияҳо барои сохторҳои алоҳидаи бонкӣ. Ба ақидаи мо, маҳз ҳамин принсип метавонад ва бояд дар асоси танзими давлатии даромади аҳоли қарор дошта бошад.

Усулҳои худтанзимкунии бозорӣ ва танзими давлатии даромади аҳоли нисбатан мустақил ба ҳисоб рафта, ба ҳамдигар алоқаманд ва аз ҳамдигар вобастаанд. Бинобар ин ҳамчун муаммои муҳими назариявӣ методологӣ муайянкунии ҳамчоясозии оптималӣ ва устувории онҳо мегардад. Ба таври консептуалӣ мо аз он бармеоем, ки таносуби механизмҳои бозорӣ ва танзими давлатии даромади аҳоли яку яқбора дода нашудааст. Вай аз хусусияти муносибатҳои иқтисодӣ, ки дар марҳилаи муайяни инкишофи ҷамъият ба миён меоянд ва ҳамчунин аз омилҳои ғайрииқтисодӣ - анъанаҳои миллӣ, нишондодҳои арзишӣ, низомҳои сиёсӣ, ғоявӣ ва ба монанди ин вобаста аст¹⁰.

¹⁰ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадди ақали зиндагӣ». Қонуни амалкунанда. Санаи қабул: 19.05.2009 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2009, №5, мод.328.

Дар шароитҳои муосир дар кишварҳои дорои иқтисодиёти гузариш, вақте ки механизмҳо ва танзимкунандаҳои бозорӣ ба таври зарурӣ ё умуман қор намекунад, нақши танзими давлатӣ, ба андешаи мо, нисбат ба мамлакатҳои мутараққӣ бояд баландтар бошад. Нотаносубҳои сохторӣ, дигаргуншавиҳо ва таҳрифҳои асосии модели омилҳои ташаккулёбии даромади аҳоли, ноустувории умумии иқтисодӣ, сохтори барпонашудаи ниҳодӣ, мавҷуд набудани ҳимояи ҳуқуқи иштирокчиёни муносибатҳои меҳнатӣ ва ғайраҳо самаранокии пасти усулҳои бозорӣ танзимро ба миён меоранд. Ихтилофҳои аён ва ноаёне, ки тафрикаи даромади аҳолиро ба миён меоранд, пайдо мешаванд. Мувофиқан, ҳолат оид ба пурзӯршавии нақши давлат дар танзими даромадҳои аҳоли дар давраи гузариш асоснок ба ҳисоб меравад, сарҳадҳои ҳадди аксар иҷозатдодашудаи даҳолати давлатӣ ба ин раванд таҳия мегарданд. Минбаъд ин сарҳадҳо аз сари нав дида баромада шуданашон мумкин аст.

Якчанд самтҳои ба ҳам алоқамандии таъсири давлат ба ташаккулёбӣ, тақсимкунӣ ва бозтақсими даромади аҳолиро чудо намудан мумкин аст: аввалан, таъсиррасонӣ ба сохторҳои бозорӣ микросатҳ, яъне дар соҳаҳо ва истеҳсолоти алоҳида; дуюмин, танзими давлатии макроиқтисодӣ, ки дар таъсири умумӣ ва вазъи хоҷагии халқ, ба эътидол овардани чунбишҳои он дар ҳамаи марҳалаҳои давра, пешгирӣ ё сабуқ гардонидани бухронҳои иқтисодӣ ва таварруми аз ҳад зиёд, ҳавасманкунии рушди иқтисодӣ ифода меёбад; сеюмин дастгирии фаъоли ҳамон соҳаҳо, ки бидуни даҳолати фаъоли давлатӣ умуман қобилияти инкишофёбиро надоранд, ё ин ки ба таври сусти ва нокифоя рушд меёбанд; чорумин, фаъолияти давлат бо мақсади ҳадди ақал гардонидани ҳамон оқибатҳои манфӣ дар соҳаҳои иҷтимоӣ, экологӣ ва дигарҳо ки бо ин ё он вариантҳои рушди техникӣ ва иқтисодӣ ба миён омаданашон мумкин аст. Дар баробари ин муаммои ноилгардӣ ба дараҷаи муносиби тафрикаи даромади аҳолиро бидуни азнавсозии сифатии сохторӣ истеҳсолот, баромадан ба сатҳи нави технологӣ ҳал намудан имконнопазир аст. Дар робита бо он, танзими давлатии ҳуди даромад бояд бо баамалории тағйироти амиқи сохторӣ ва технологӣ дар асоси принципи афзалиятнокии сармоягузориҳо илова карда шавад. Дар ин ҳол, мақсади сиёсати иқтисодӣ барқароркунӣ ва рушди некуаҳволии аҳоли ба ҳисоб меравад. Бинобар он, меъёри асосии муайянсозии самтҳои ҳамаи чорабиниҳои танзимоӣ бояд сифати зиндагӣ бошад.

4. Таҳлили нишондиҳандаҳои буҷети давлатӣ, молиёт, андоз ва пулию қарзӣ.

Меъёрҳое, ки стандартҳои минималии истеъмол ва ӯҳдадорихоро муайян мекунад: музди ҳадди ақал ва нафақа, минимуми кафолати хизматҳои тандурустӣ, маориф, манзил ва ғ., имтиёзи андоз, ки ташкили ҷойҳои нави кориро ҳавасманд мекунад, танзими шуғл, яъне таъмини шуғли пураи аҳоли дар иқтисодиёт; паст кардани сатҳи бекорӣ дар дараҷаи ниҳой, паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва умуман омилҳои, ки ба ҷиҳатҳои иҷтимоӣ равона карда шудаанд¹¹.

Системаи танзими давлатии ҳифзи муҳити атроф дар Ҷумҳури Тоҷикистон асосан аз қабули Қонун «Дар бораи ҳифзи муҳити зист» оғоз гардид, ки элементҳои асосии он аз инҳо иборат мебошад:

-ичозат додан ба партовҳо, ки аз тарафи комитетҳои муҳити зисти минтақавӣ дода мешавад;

-шартнома ва иҷозатномаҳо (литсензия) барои истифодаи комплекси захираҳои табиӣ, ки барои онҳо меъёри ҳаҷми партовҳо муқаррар карда шудааст;

-системаи фондҳои экологӣ;

-системаи андозҳо, муайян намудани ставкаи андоз, имтиёзи андоз ва ғайра.

Бояд қайд намуд, ки дар ҷумҳурӣ сарчашмаи асосии маблағгузориҳои ҳифзи муҳити зист аз инҳо иборат мебошад: маблағҳои бучавӣ, маблағи хусусии корхонаҳо, маблағи фондҳои экологӣ, грантҳо ва лоиҳаҳои инвестиционии хориҷӣ. Дар шароити ҳозира аз ҳисоби хароҷотҳои давлатии бучавӣ ба ин соҳа он қадар маблағҳо ҷудо намешаванд ва асосан сарчашмаи маблағгузориҳо аз ҳисоби фондҳои экологӣ суръат мегирад.

Ҳамин тавр, танзими давлати пеш аз ҳама ба стратегияи рушди иқтисодии кишвар нигаронида шуда, танҳо дар ҳолати комёб шудан ба сиёсати нави иқтисодӣ, ки ба ҷанбаҳои мушаххаси тараққиёти иқтисодиву иҷтимоии дарозмӯҳлати ҷумҳурӣ асос ёфтааст, амалан татбиқ мегардад.

Адабиёти истифодашуда:

1. Булатов, А.С. национальная экономика: Учебное пособие / А.С. Булатов. – М.: Магистр, ИНФРА-М, 2012. – 304 с.
2. Ҷонмамадов Ш.Б., Раҳмонов Ҷ.Р., Мамадалиев Ф.С. Танзими давлатии иқтисодиёт. – Душанбе: Ирфон, 2010. -166 с.

¹¹ Исайнов Ҳ.Р. Иқтисоди миллӣ: китоби дарсӣ,-Душанбе Ирфон, 2018с, 548с.

3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳадди ақали зиндагӣ». Қонуни амалкунанда. Санаи қабул: 19.05.2009 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2009, №5, мод.328.
4. Концепсияи идоракунии рушди маҳал дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11.07.2015, таҳти №5222. Речаи дастрасӣ: <http://ncz.tj/node/859>
5. Ҳақимов Ҳ. А. Ташкили идораи иқтисоди миллӣ. Василай таълим. – Душанбе: «Ирфон», 2005. - 416 с.
6. Ҳақимов А.Ҳ., Шодиева Т.Г., Каримова М.Т., Қодиров Д.Б., Муминова Ф.М. Иқтисод ва идоракунии минтақа: Китоби дарсӣ. – Душанбе: Деваштич, 2002. – 276 с.
7. Ҳақимов Ҳ.А. Иқтисоди миллӣ: асосҳои беҳатарӣ ва рақобатпазирӣ. Воситаи таълим. – Душанбе: «Ирфон», 2007. - 488 с.
8. Ҳақимзода А., Раҷабов Қ. Минтақаҳои озоди иқтисодӣ. Китоби дарсӣ.- Душанбе «Ирфон», 2009. - 467 с.
9. Исайнов Ҳ.Р. Иқтисоди миллӣ: китоби дарсӣ,-Душанбе Ирфон, 2018с, 548с.